

Petre Ispirescu

POVEȘTI

MINERVA

CUPRINS

LEGENDELE ȘI BASMELE ROMÂNILOR

Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte.....	7
Ileana Simziana.....	17
Broasca țestoasă cea fermecată	37
Aleodor Împărat.....	44
Înșir-te mărgăritari.....	51
Lupul cel năzdrăvan și Făt-Frumos.....	60
Prâslea cel voinic și merele de aur	69
Voinicul cel cu cartea în mână născut	82
Voinicul cel fără de tată.....	98
George cel viteaz	110
Făt-Frumos cu părul de aur	122
Fata săracului cea isteasă	135
Zâna munților.....	144
Balaurul cel cu șapte capete.....	149
Zâna Zânelor.....	155
Cotoșman Năzdrăvanu	162
Pasărea măiastră.....	172
Fata moșului cea cu minte	182
Cele trei rodii aurite	186
Hoțu împărat.....	195
Fata cu pieze rele	208
Băiatul cel bubos și ghigoțul	216
Ciobănașul cel isteț sau țurloaiile blendei.....	222
Fata de împărat și fiul văduvei	232
Făt-Frumos cel rătăcit.....	237
Făt-Frumos cu carâta de sticlă.....	250
Greuceanu	259
Găinăreasa	269
Porcul cel fermecat.....	275
Poveste țărănească.....	287
Țugulea, fiul unchiașului și al mătușei.....	299

LEGENDE SAU BASMELE ROMÂNILOR,
GHICITORI ȘI PROVERBURI

Împăratul șerpilor	321
Tăleruș.....	326

SNOAVE SAU POVEȘTI POPULARE

Muierea fățarnică	337
Vorbele bătrânești sunt pietre nestimate	342
Vulpea firoascoasă.....	345
Crivățul și petecul de cojoc.....	347
Bucatele afumate	347
Pasărea cu coada lungă.....	350
Descoperirea hoției cu paiele.....	352
Gruia.....	354
Haita de câini.....	355
Muierea ce ascultă de povețele bărbatului său răposat	357
Planul Sântului Petru	359
Alegerea țiganului de domn.....	361
Păcăliciul păcălit.....	362
Facerea muierii.....	365
Țiganul iertat de Dumnezeu de la robie	367
Muierea vindecată de boala iubitului.....	368
Iapa țiganului	370

POVEȘTI MORALE

Ispravnicul pocăit.....	373
Copilul cel isteț	377
Ariciul și vulpea.....	382
Țapul și șarpele	385
Gazda norocului.....	387
Câinele leneș	391
Bogăția și veselia.....	393
Judecata vulpei.....	397
Cronologie	401
Repere critice	407
Făt-Frumos și „vremea uitată“ (Postfață).....	423

FĂȚ-FRUMOS ȘI „VREMEA UITATĂ”

Povestea singulară despre vlăstarul împărătesc drumețind spre „vremea uitată” și apoi alunecând în definitivă uitare n-a încetat să provoace exegeza care i-a croit, cum se știe, o cale regală în imaginarul românesc. Întrebările puse până acum n-au reușit să istovească textul imprimat de „culegătorul-tipograf” Petre Ispirescu (1830-1887) în a doua jumătate a veacului trecut. A fost retipărit de atunci în peste treizeci de ediții, cu adnotările, comentariile, supozițiile (dacă nemurirea e problema centrală, dacă e un produs într-adevăr folcloric, dacă intră în perimetrul tragicului ș.a.) și, concomitent, cu contextualizările apărute din nevoia irepresibilă de a încercui specificitatea narațiunii la meridianul nostru și, pe de altă parte, de a o proiecta pe ecranul valorilor universale. Demersul din urmă e ratificabil de frecvența motivelor ce coagulează în sintagma construită – oare paradoxal? – pe o dublă neagație: „tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”. Secolul nostru nu i-a găsi variante integrale; de la Șăineanu încoace s-au inventariat totuși – diseminate într-un larg evantai geografic – segmente precum zânele promise, accesul la ținutul interzis pentru muritorul de rând, îmbătrânirea rapidă a eroului, probele inițiatice, interdicția călcată ș.a. Or, istorisirea auzită probabil de Ispirescu de la tatăl său, un „șezător în București, între 1838-1844”, le conține aproximativ pe toate. Articulate însă într-o structură epică perfect echilibrată, ele primesc un relief simbolic, invitând la interpretări în chei diferite. Destinul ființei omenești, determinările sale spațio-temporale dar și biologice (tinerețea și bătrânețea) impun un orizont de lectură ce absoarbe și proiectează altfel comentariul aplicat la text.

Ca majoritatea poveștilor românești *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte* este un basm prin caracterul său amfibiu și structura generală de Janus sui-generis: trimițând la istoria de obicei medievală, cu societatea specific ierarhizată (împărat, boieri, oșteni ș.a.) și comportamentul redevabil, în esență, familiei țărănești, el are în același timp nostalgia mitului, a timpului arhaic și pe care intenționează să-l recupereze. De aici, pe de o parte, perpetuarea unui set de opoziții organizate oarecum sistemic precum timp arhaic/timp istoric, condiție astrală/ condiție terestră ș.a.; de asemenea, existența, pe de altă parte, a unor ambiguități prezente de pildă în mixtura tonului solemn cu cel ironic din formulele inițiale și cele finale, în resuscitarea funcției psihopompe a calului năzdrăvan sau în importanța drumului, respectiv a călătoriei (*se duseră, se duseră și iară se mai duseră*) ce leagă și desparte țărâmurile. Dacă formulele uzuale intră în rama narativă, dacă antropomorfizările, numărul de probe și de unități temporale (*vreme de trei zile* etc.) ori semnificația primă a cutărui moment reafirmă apartenența la arealul folcloric, justificarea – epic, dar și psihologic vorbind – a finalului poate aduce în discuție intervenția niciodată mărturisită, a „culegătorului-tipograf“. Senzația de normalitate a sfârșitului omenesc (*și căzu mort*), îngemănată cu gustul de cenușă al ireversibilului (*îndată se și făcu țărână*) elimină obișnuitul zâmbet hâtru din formula de încheiere (*...și vă spusei dumneavoastră așa*) și scoate basmul din regimul elaborat de folclorică.

Să observăm, mai întâi, că povestea e secționabilă în *două unități narrative* dispuse simetric: *prima* cuprinde istoria nașterii lui Făt-Frumos și călătoria acestuia spre răsărit, la locul unde s-ar afla nemurirea; *a doua* este întoarcerea tânărului pe același traseu, orientat acum spre apus, îmbătrânirea rapidă și moartea. Între ele se intercalează vremea uitată, în care prințul, acum fără nume și în absența calului, petrece seniorial, precum ar fi petrecut în împărăția pe care a părăsit-o, deoarece se desfăta în palaturile cele aurite, trăia în pace cu soția și cumnatele sale ș.a. Astfel, lectura chiar și de suprafață surprinde cei trei timpi ce vertebreează narațiunea: *istoria părăsită treptat* – adaptarea la vremea uitată – *regăsirea și părăsirea definitivă a unei alte istorii*. Dacă genul

proxim în cele două călătorii este caracterul lor inițiativ, diferența specifică e, pentru moment, de sens (răsărit – apus). Basm despre o dublă inițiere soldată, după opinia noastră, cu un dublu eșec *Tinerețe fără bătrânețe...* poate fi citit în cheia modelului platonician inversat. Să reamintim că pentru Gânditorul Antichității eline *Lumea Ideilor* – perfectă, veșnică și imuabilă – constituie obiectul cunoașterii adevărate, științifice. Omul, în concepția lui Platon, nu e decât o copie a Ideii, deși el are față de animal un dublu avantaj: știe că este muritor și are conștiința stării sale de copie. Aceasta din urmă îl determină să încerce să ajungă la hypostasis-ul de puritate inițială. În consecință, omul va trebui să se izoleze de tot ceea ce e corporal, senzorial și să-și reînvie, prin anamnesis, trecutul altfel imemorial. Numai în acest mod, prin „ascensiune inversă“ (Ion Barbu), deci prin întoarcere (*id est* = rememorare) ființa umană poate spera să depășească stadiul multiplului malformant și să ajungă, mental măcar, la râvnitul *Unu*, acolo unde *Adevărul, Binele și Frumosul* coincid – idee preluată, corijată și dezvoltată după cinci secole în cosmologia platoniană. În realitate omul trăiește doar nostalgia întoarcerii până la capăt, or, neliniștitul Făt-Frumos ajunge efectiv în universul paradisiac, dacă ar fi să îl credem pe povestitor. Ca în orice poveste, tânărul e acompaniat de calul fermecat. Ajunge, e adevărat, însă numai după un *epohé* fenomenologic *avant la date*: iată, sosit *în pustietate*, prințul își *împărți toată avuția pe la ostași*; purificarea continuă odată cu traversarea moșiei Gheonoaiei, *unde era o mulțime de oase de oameni* și apoi a *câmpiei pârjolate* de răsuflarea Scorpiei pentru ca, în sfârșit, să ocolească doar (*să sărim pe dasupra*, consiliază calul) pădurea deasă, virgină și cu toate fiarele cele mai sălbatice din lume. Apar acum și primele întrebări legate de comportamentul lui Făt-Frumos, în raport de obediență totală față de cal și a cărui voinicie nu pare prea convingătoare. Atitudinea sa e mai degrabă expectativă și mai puțin luptătoare, agentul activ prin excelență fiind patrupelele cu aripi și grai omenesc. Mai mult, călătoria prințului trist și dus pe gânduri e performată parcă de o instanță pământescă supremă – unchiașul dibaci – și, oricât de ciudat ar părea, de împăratul care promite pruncului nemurirea și, iarăși, care, la sorocul celor

cincisprezece ani, nu s-a arătat mirat și nici surprins ci, semnificativ, *s-a întristat foarte*. Părintele știa de bună seamă că tânărul trebuia să meargă până la capăt, până va găsi făgăduința, cum subliniază acesta. Atmosferizat astfel și datorită calului resuscitat în grajdurile împărătești și după experiența probabil asemănătoare dar sigur eșuată a părintelui său, Făt-Frumos *ieși pe poartă ca vântul*. El se angajează într-o aventură existențială ce anticipă, prin dilatarea temporală explicația fenomenului fizic de către relativismul contemporan. Răsăritul e de fapt singurul indiciu să-i spunem spațial. Marea dimensiune, s-a observat, e nu atât spațiul cât timpul din care/spre care Făt-Frumos alunecă în viteză cosmică, fie *ca vântul*, fie *ca săgeata de iute*. Cuplul om-cal trece mai mult pe dasupra, cu interludii de odihnă măsurând, de obicei, *trei zile și trei nopți*. Palatul nemuririi din inima pădurii nepătrunse de om e plasat, la prima vedere, într-o lume de o normalitate absolută. Lighioanele se împlânzesc dintr-o dată iar o *zână naltă subțirică și drăgălașă și frumoasă*, nevoie mare îi întâmpină bucurioasă dar uitându-se – de ce oare? – *cu milă* la Făt-Frumos care nici măcar nu descălecuse încă. Aici, în ținutul *tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte* tânărul își pierde numele generic, în vreme ce calul, cu datoria împlinită, este lăsat *să pască pe unde va voi dânsul*. În acest paradis atemporal plăcerile – s-o recunoaștem! – sunt tot lumești: zânele îi oferă celui abia sosit o *cină* plăcută, servită cu poleiala bogăției materiale și perisabile (*numai în vase de aur*). Mai mult, tânărul se delectează cu *frumusețea florilor* și cu *dulceața aerului*; nerăbdător, acesta *se și însoți cu fata cea mai mică* și – argument capital pentru artificialitatea paradisului – prințul se îndeletnicește cu *plăcerea vorbei*, specific omenească, ce face să treacă (totuși) timpul și prin care se *deprinseră unii cu alții*. În consecință, ne putem întreba dacă tânărul urcă într-adevăr la hypostasis-ul dorit din faza prenatală sau, dimpotrivă, acesta coboară în palaturile cele aurite și în ființa zânelor când bucurioase, când speriate? Că ținutul acesta e totuși fals e dovedit și de faptul că timpul biologic/istoric nu dispăre. El este rememorat și sublimat de către prinț, care își spuse istoria și ce păți până să ajungă la dânsle, în tărâmul fericit. Tot aici se află și un eșantion din spațiul uman – Valea Plângerii –

conotat biblic dar existent deja la citatul Platon în *Republica* sub apelativul „Râul Nepăsării, a cărui apă nu poate fi ținută în niciun vas“ (*Cartea a X-a*). Prezența iepurelui – agent funerar în gramatica mitului – face de-a dreptul impensabilă „tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte“. Or, moartea există și sub formă premonitivă: *...ne zice gândul că vei muri*, se lamentează, ca niște femei de treabă, *zânele cu totul speriate*. Mai concludent decât atât, apare dorința și ea specific omenească în chiar fieful oazei monadice și saturată de plictiseală. E limpede prin urmare că în ținutul păzit de lighioane și stăpânit de zâne starea prințului este numai amnezică. Sintagma superbă *vreme uitată* aglutizează dezideratul enunțat de titlu cu reminiscența sau, mai exact, cu existența subiacentă a timpului uman ce va exploda odată cu uciderea urecheatului în Valea Plângerii. Totul se desfășoară de-acum într-un crescendo turnat parcă pe tiparul tragediei antice: prevestirea (*ne temem că nu te vei mai întoarce*) și predestinarea (*...să știi că numai tu ești de vină, conchide calul*) se succed într-un raport direct proporțional cu rugămințile tot mai imperative ale zânelor dar și cu criza ca atare, adâncită și reiterată până la mărturisirea *mă topesc d-a-n picioarele de dorul părinților mei*.

Odată cu asumarea eșecului din prima călătorie prințul își recapătă numele generic: Făt-Frumos. El se întoarce tot cu ajutorul calului în lumea din care a plecat, acum profund schimbată, având altă vârstă și în care, îmbătrânind și el pe măsură ce se apropie de locurile părintești, dispare pentru totdeauna, nu înainte însă de a fi admonestat cu *o palmă* de Moarte. Altfel spus, Făt-Frumos urmează traseul, acum invers, al anamnesisului platonician. Deducem că se îndreaptă, în sfârșit, spre apus deoarece, ca să ajungă la viața fără moarte o luase, inițial, spre răsărit. Spunem în sfârșit fiindcă, în mod normal, ar fi trebuit să se îndrepte de la început spre apus, ca să-și isprăvească – nu-i așa? – ciclul firesc, adică moartea urmată de hierofania ce, numai ea, îndreptățește răsăritul în sens de început absolut și pe care îl reclamase probabil plânsetul copilului înainte de a se naște. Înaripatul vehicul cosmic îl poartă spre ținuturile unde erau alți oameni, alte orașe, și cele vechi erau schimbate de nu le mai cunoștea. În tot acest răstimp el îmbătrânește văzând cu ochii,

până la neputință (*ridicându-și pleoapele ochilor cu mâinile*), contrazicând de astă dată știința, în spiritul căreia Făt-Frumos ar fi trebuit să rămână, și la întoarcere, la fel de tânăr. Părăsit de patrupedul fermecat Făt-Frumos rămâne absolut singur, pentru prima și ultima oară. Abia acum plonjează cu adevărat – și prea târziu! – în anamnesis: *recunoaște palaturile cele dărmate și cu buruieni crescute pe dânsele*, cercetează întristat fiecare cămară și – în mod semnificativ – coboară în pivniță, ca să mai prindă un crâmpei din viața trecută și, în realitate, netrăită. Dacă în primul voiaj Făt-Frumos caută făgăduința *pentru care m-am născut* sfidând ceasornicul fizic și biologic acum, lângă un tron odorogit, nu mai poate nici măcar încetini curgerea vremii. Repudiată *ab ovo*, aceasta se răzbună nelăsându-i protagonistului răgazul să-i simtă și să-i înțeleagă necesitatea. E ironia sau, mai degrabă, împlinirea fie și tardivă a destinului? Făt-Frumos îndată *se și făcut țărână* și astfel se termină poate cel mai straniu și mai sec basm din literatura noastră. Finalul de aici e performat simetric în raport cu acela din primul segment narativ: funcția de Casandră a dubletului Unchiaș dibaci/împărat e preluată de zâne dar și de calul ce își păstrează rolul psihopomp, indiferent că se deplasează spre răsărit ori spre apus. Unde este, totuși, culpa lui Făt-Frumos care, în afara iepurelui, nu ucide pe nimeni? Problema nu e că dorește ceva dincolo de fire, adică tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte, ci faptul că dorește acest ceva exclusiv pentru el și oarecum *in abstracto*. Cu alte cuvinte nu-și pune problema lui anima, precum obișnuitul nostru Făt-Frumos care, prin trecerea probelor și dobândirea frumoasei Ileana Cosânzeana se cucerea pe sine cu ajutorul, e adevărat, al paloșului, sulitei și al săgeții. Vrem să spunem că suferința – câtă este! – nu se ridică aici la rang de principiu purificator (ca în *Harap Alb* sau în *Greuceanu bunăoară*), capabil să cristalizeze în mentalul colectiv figura eroului. Iată de ce zâna îl primește cu bucurie dar și cu milă iar Moartea îi aplică o binemeritată palmă. Împlinirea, dacă citim corect finalul, nu poate fi numai ascensională (către răsărit) sau numai coborâtoare (spre apus), ea trebuie să țină cont de partea superioară și, deopotrivă, de partea inferioară a ființei sale, oricum perisabilă. Lecția oferită prințului e că nu poate exista una *fără*

alta, adică nici tinerețe *fără* bătrânețe și nici viață *fără* moarte. Dubla negație din titlu trebuia să conducă la răsturnările de situație existențială, dincolo de accentul ironic, plasat și el simetric în formula *Bine ai venit, Făt-Frumos* (rostită de zâna privindu-l cu milă) și în aceea, echivalentă, cu care îl întâmpină Moartea: *Bine ai venit, că de mai întârzi ai, și eu mă prăpădeam*. Extincția sparge totuși traseul dus-întors care, altfel, s-ar putea repeta la infinit. Să înțelegem de aici că adevărata poartă spre nemurire e tocmai moartea? Că ea este condiția *sine qua non* pentru existența enunțată de titlu și sustrasă determinărilor de tot felul? Putem, desigur, avansa o asemenea interpretare în cheie, să zicem, creștină; ar fi chiar un basm de Paști, dată fiind apariția și uciderea premonitivă a iepurelui. Dincolo însă de elementele textuale, puține, ce ar trimite la o atare lectură, cititorul reține în primul rând imaginea eternului prinț rătăcitor în căutarea vieții fără de moarte.

Călătoria ca final suspendat este determinată de statutul ontologic al lui Făt-Frumos, în această poveste cel puțin. Ne amintim, iată, că mai înainte de a veni ceasul nașterii, copilul se pune pe un plâns, de n-a putut niciun vraci să-l împace. Probabil că nu forțăm nota dacă vedem în pruncul deocamdată nenăscut prima ilustrare antologică a increatului în cultura românească. Fățul certifică existența virtuală dar și presentimentul – prin plâns – al maculării, odată cu nașterea efectivă. Mai departe însă, ființă, mitică expulzată în spațiul uman și, corelativ, purtătoare de memorie istorică reeditată în ținutul zânelor, Făt-Frumos permanentizează starea lui *între*. Ea precipită în structura sintagmei vremea uitată, stază interstițială, după ce fusese pregătită de cele două „rele” intersectate în prima călătorie: Gheonoaia și Scorpia. Cele două surori vrăjmașe sunt alcătuite similar: aspectul de lighioană compozită (*natura naturans*) și omenescul înscris al sângelui (*natura naturata*) trimit la paradigma mitului semiantropomorf, atât de răspândit în culturile din sud-estul european. Or, aceste mixturi de natură și cultură păzesc zone, la rândul lor, interstițiale. Până și în interludiul vremii uitate există o astfel de falie, *Valea Plângerii*, ce declanșează întoarcerea. Să mire atunci că tot ceea ce este esențial

în basm se petrece pe drum, adică în cele două călătorii deosebite ca sens și finalitate? Căutarea nemuririi din cea dintâi va fi echilibrată, la capătul puterilor fizice, de împlinirea normală a destinului, prin moarte. Călătoria însăși ține de interstițiu, de neconținută trecere dintr-un spațiu în altul și dintr-un timp în alt timp. Ea eliberează un straniu sentiment de tragic lipsit tocmai de tragic. Altfel spus, revenirea la normalitatea din final exclude nota de sublim. De altfel, narațiunea luată în totalitate își păstrează tonul aproape alb și caracterul – cum să-l calificăm? – neutral. Povestitorul fără nume sau „culegătorul-tipograf“ Petre Ispirescu mai mult enunță decât explică. Supunându-se instanței narative cititorul de azi (ca și cel de ieri) parcurge textul și, *mainainte de aci*, ajunge la sfârșitul din care lipsesc nunta, ospățul și bucuria. Rămâne în schimb, splendidă, nostalgia după mitul nemuririi și chietudinea din formula de încheiere: *Iar eu încălecai pe-o șea și vă spusei dumneavoastră așa*. Expresia stereotipă *încălecai pe-o șea* își păstrează și aici sensul de „am spus o minciună“, sau, mai simplu, „am inventat“ tulburătoarea și eterna poveste despre tânărul împărat ce pendulează între lumi diferite și apoi se preface, ca orice muritor, în obișnuitul pumn de țărână.

Mircea MUTHU